

Restauratie Kasteel Ter Horst

EEN BEDREIGING VOOR OVERWINTERENDE VLEERMUIZEN?

H.W.G. Heijligers, Stichting Natuurprojectenbureau 'De Lierlei', Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond

J.C. Buys, Lekdijk 12, 3998 NH Schalkwijk

In Horst wordt al jarenlang discussie gevoerd over hoe de ruïne 'Kasteel Ter Horst' voor de komende generaties behouden kan blijven. In een vastgestelde notitie van de gemeente Horst aan de Maas is een toeristisch-recreatieve strategie ontwikkeld. Hierin is ook het 'Landschapspark Kasteelse Bossen' inclusief de kasteelruïne opgenomen. De Stichting Behoud Cultureel Erfgoed Horst heeft naar aanleiding hiervan een uitvoeringsplan opgesteld (JENNISKENS, 2005) om op en rond het kasteel een aantal projecten uit te voeren. De kasteelruïne is een belangrijk winterverblijf voor vleermuizen. Hoe verhoudt dit zich met deze plannen?

KASTEEL TER HORST EN DE KASTEELSE BOSSEN

Het Kasteel Ter Horst [figuur 1] is gelegen in de Kasteelse Bossen ten noordoosten van Horst en is eigendom van de Gemeente Horst aan de Maas. De bossen vormen een afwisselend gebied met loof- en naalddhoutopstanden van ruim 100 ha. In het gebied zijn twee recreatievelden van ruim 10 ha aanwezig, die zijn ontstaan door zandwinning bij de aanleg van de A73 in de zeventig en negentiger jaren van de vorige eeuw. In de Kasteelse Bossen liggen verder een modelbijntuin, een rozentuin, tennisvelden, een hardlooppaas, voetbal-

velden en een voormalige eendenkooi. Aan de westzijde wordt het gebied begrensd door de A73. Langs de A73 stroomt de Grootte Molenbeek. In het totale bosgebied is een uitgebreid stelsel van wandel- en fietspaden aanwezig en vooral het noordwestelijke deel wordt intensief gebruikt voor recreatieve doeleinden.

VLEERMUIZEN VAN DE KASTEELSE BOSSEN

In de zomer maken zeven soorten vleermuizen gebruik van de Kasteelse Bossen: Gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), Ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*), Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*), Franjestaart (*Myotis nattereri*), Watervleermuis (*Myotis daubentonii*), Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en Rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) (bron: NatuurBank Limburg).

De Kasteelse bossen worden in de zomer voornamelijk gebruikt als foerageergebied. Duidelijke aanwijzingen voor kolonies van vleermuizen ontbreken. Hoogstwaarschijnlijk plant de Gewone grootoorvleermuis zich in de oude bosgebieden voort. In de winter maakt deze soort samen met de Franjestaart gebruik van de kasteelruïne als overwinteringsplaats. In dit artikel concentreren wij ons op de betekenis van de kasteelruïne als winterverblijf voor vleermuizen, omdat het uitvoeringsplan hier de meest ingrijpende gevolgen heeft.

OVERWINTERENDE VLEERMUIZEN IN DE KASTEELRUÏNE

Vanaf 1986 is de ruïne van Kasteel Ter Horst opgenomen in een monitoringsnetwerk voor vleermuizen. In dit landelijke netwerk worden alle bekende winterobjecten voor vleermuizen volgens een vaste telmethode geregistreerd. In 1994 is door de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen de kasteelruïne specifiek ingericht als winterverblijf voor vleermuizen. Bestaande deur- en raamopeningen worden in de winterperiode afgedekt en afgesloten.

In de kasteelruïne wordt een aantal ruimten gebruikt door overwinterende vleermuizen. Vier aaneengesloten kelders vormen de hoofdverblijfplaats van de overwinterende vleermuizen. Verder bevindt zich in de kasteelruïne een aantal kleine, maar niet toegankelijke ruimten, die mogelijk ook plaats bieden aan overwinterende vleermuizen. Dat geldt tevens voor de vele muren met kieren en nissen.

De Gewone grootoorvleermuis [figuur 2] en de Franjestaart zijn gedurende de winter frequent aanwezig in de kelders van de kasteelruïne. Kasteel Ter Horst behoort in Noord-Limburg tot de beste locaties voor overwinterende vleermuizen. Alleen het Emmerson College in Well herbergt grotere aantallen en meerdere soorten (Buys, 1991). Het belang van de kasteelruïne Horst is daarmee duidelijk aangegeven.

FIGUUR 1

Bij het Kasteel Ter Horst is in 2004 een stalen uitkijktoren geplaatst (foto: H. Heijligers).

In de directe nabijheid van de kasteelruïne is in 1995 een nieuw winterverblijf gerealiseerd in de geluidswal van de A73. Deze kelder is aangelegd als compensatiemaatregel voor de aanleg van deze snelweg. De ingang van het verblijf ligt aan de westzijde van de A73 in de omgeving van de nieuwbouwwijk 'de Risselt'. Sinds 1996 wordt dit verblijf regelmatig gecontroleerd. Vanaf 2000 worden in deze kelder jaarlijks Gewone grootoorvleermuizen aangetroffen met een maximum aantal van drie exemplaren in 2002 en 2005 (Heijligers, 2005). Het is mogelijk dat Gewone grootoorvleermuizen, welke in de zomer foerageren in de Kasteelse Bossen, gebruik maken van dit winterverblijf en dat beide winterverblijven door dezelfde populatie grootoorvleermuizen wordt gebruikt.

Gewone grootoorvleermuis

Tijdens alle onderzoeksjaren is de Gewone grootoorvleermuis aangetroffen in de kasteelruïne. In de periode 1986 tot en met 1994, de periode dat de kelders nog niet vleermuisvriendelijk waren ingericht, schommelden de aantallen tussen de één en zeven exemplaren. Na 1995 zien we een duidelijke toename, met aantallen tot 14 individuen [tabel 1]. Hierbij dient te worden opgemerkt dat waarnemingen verzameld tijdens het monitoringsonderzoek slechts een momentopname weergeven. Vleermuizen wisselen onder invloed van de (omgevings)temperatuur tijdens de winter van overwinteringsplek. De winterobjecten worden bij de monitoring slechts éénmaal bezocht en geïnventariseerd. Daardoor kan een onderschatting van het aantal dieren optreden. Anderzijds is het door de consequent toegepaste telmethode mogelijk de jaren onderling te vergelijken, waardoor het reëel is te veronderstellen dat de inrichtingswerken een positief effect hebben gehad op de geschiktheid van de kasteelruïne als winterverblijf. Tijdens de bezoeken zijn de exacte locaties van de overwinterende vleermuizen in de verschillende kelderruimten geregistreerd. Kelderruimte 13 wordt door de Gewone grootoorvleermuis het meest gebruikt [figuur 3a].

Franjestaart

Vanaf 1999 worden de kelders ook als overwinteringsplek gebruikt door de Franjestaart [tabel 1]. Kennelijk duurt het enige tijd voordat een geschikt verblijf bekend is bij deze vleermuizen. Is voor de Gewone grootoorvleermuis ruimte 13 het meest belangrijk, voor de Franjestaart is dat ruimte 12 [figuur 3b]. Ruimte 13 is door de Franjestaart alleen in 2004 gebruikt.

	Pa	Mn	Ind
1986	1		
1987	2		
1988	2		
1989	7		
1990	5		
1991	2		
1992	3		
1993	6		
1994	?		
1995	6		
1996	14		
1997	13		
1998	7		1
1999	13	1	
2000	7	4	
2001	14	3	
2002	7	2	
2003	5	3	
2004	11	3	
2005	5	2	

TABEL 1
De aangetroffen soorten en het totaal aantal vleermuizen per jaar in de periode 1986 tot en met 2005 in de kasteelruïne. Legenda: ? : geen toegang tot de kelders; Pa: Gewone grootoorvleermuis (Plecatus auritus); Mn: Franjestaart (Myotis nattereri); Ind: niet op soort gedetermineerd.

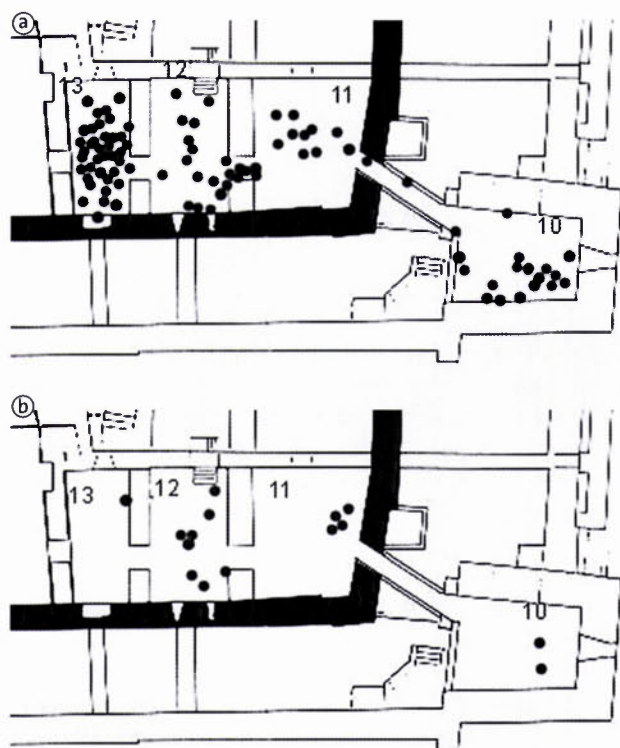
FIGUUR 2
Een overwinterde Gewone grootoorvleermuis (Plecotus auritus) (foto: H. Heijligers).

BEDREIGINGEN

In 2004 en 2005 is Kasteel Ter Horst grondig gerestaureerd. Er is een versterkte keermuur aangebracht op de bestaande fundering van de voorburcht, de voorburcht is verhard, er is een poortconstructie aangebracht tussen de voor- en hoofdburcht en er is naast de oude toren, een nieuwe uitzichttoren van staal gerealiseerd (JENNISKENS, 2005). In de periode maart tot en met oktober voeren vrijwilligers van de Stichting tot Behoud Cultureel Erfgoed sinds 2003 werkzaamheden uit om de hoofdburcht te consolideren door het verwijderen van puin, het waterdicht afdekken van muurrestanten, het aanbrengen van beschermingsvloeren, het uitvoeren van reparaties aan metselwerk en het opschonen van de hoofdburcht door het verwijderen van begroeiing. Sinds 2003 worden de kelderruimten gebruikt voor materialenopslag. De toegangsdeuren zijn tijdens de genoemde periode geopend en voor overwinterende vleermuizen verdwijnen de ideale klimatologische omstandigheden. In de zomermaanden zullen de werkzaamheden weinig tot geen invloed hebben. De vleermuizen maken dan geen, of slechts zeer beperkt gebruik van de ruimten.

AANBEVELINGEN

Om de natuurwaarden van de kasteelruïne te handhaven is een Plan van Aanpak opgesteld (VAN DEN MUNCKHOF, 2005). Hierbij wordt

FIGUUR 3

Hangplekken (bij benadering) van de Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) (a) en de Franjestaart (*Myotis nattereri*) (b) in de kelders (10, 11, 12 en 13) van de Kasteelruïne Horst. In de jaren 1989, 1993, 1994 en 1999 zijn geen gedetailleerde gegevens opgenomen, stippen van deze jaren ontbreken dus in dit figuur.

naast de vleermuizen ook rekening gehouden met de aanwezige flora, bijvoorbeeld de Steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) die op de muren van de ruïne voorkomt.

Natuurlijk zou het de voorkeur verdienen om de materialenopslag op een andere locatie te realiseren. Dit bleek niet haalbaar. In overleg met de gemeente en met de vrijwilligersgroep is een schema opgesteld op welke manier en in welke maanden de kelders gebruikt kunnen worden. Zo worden vanaf september enkele kelderruimten

niet meer gebruikt en afgesloten. Vanaf oktober vinden geen werkzaamheden meer plaats om ook de (klimatologische) verandering tot een minimum te beperken.

Mocht door de monitoring blijken dat de opslag van materialen en het gebruik van de kelders door de vrijwilligersgroep een negatief effect heeft op de overwinterende vleermuizen, dan dient alsnog besloten te worden om de ruimten alleen te laten functioneren als overwinteringsplek voor vleermuizen.

Het totaal aangetroffen aantal vleermuizen van zeven in 2005 (vijf exemplaren Gewone grootoorvleermuis en twee exemplaren Franjestaart) is vanaf 1996 het laagste aantal waargenomen dieren. Dit kan duiden op een negatief effect. De ontwikkeling in aantallen zal de komende jaren nauwlettend in de gaten worden gehouden en worden besproken met de gemeente Horst aan de Maas.

Medio 2005 is een ingestorte muur aan de oostzijde van kelder 10 hersteld. Deze ruimte was de laatste jaren minder in trek bij de overwinterende vleermuizen. Het herstel zal hopelijk leiden tot een meer constante temperatuur en een betere vocht huishouding.

In overleg met de gemeente Horst aan de Maas is verder besloten om een nieuwe kelder toe te voegen aan de bestaande winterverblijven. Het betreft een nu nog volledig met puin en zand gevulde ruimte ten zuiden van de verblijven 10 en 11. Momenteel wordt onderzocht welke maatregelen nodig zijn om het verblijf voor vleermuizen zo goed mogelijk in te richten.

Het ontdekken van geschikte overwinteringsplekken door vleermuizen kan enige tijd duren, zoals uit dit artikel blijkt voor de Franjestaart. Mogelijk dat, indien de kasteelruïne geschikt blijft als winterverblijf, in de toekomst ook de Watervleermuis in de kasteelruïne kan worden aangetroffen.

DANKWOORD

Wethouder Jenniskens van gemeente Horst aan de Maas en de vrijwilligers van de Stichting Behoud Cultureel Erfgoed Horst, in het bijzonder Chrit Hoeijmakers, worden bedankt voor hun constructieve inzet om natuurwaarden te behouden. Paul van Hoof en Theo Bouten worden bedankt voor de ondersteuning bij de jaarlijkse vleermuismonitoring.

Summary

RESTORATION OF TER HORST CASTLE Threats to hibernating bats?

The 'Kasteel Ter Horst' castle ruin is situated in the Kasteelse Bossen forest in the municipality of Horst aan de Maas in the northern part of the Dutch province of Limburg.

The forest is known to harbour seven bat species. Hibernating bats have been counted at Kasteel Ter Horst since 1986. The Common long-eared bat (*Plecotus auritus*) has been found annually, a maximum of 7 individuals being observed in the cellars until 1994. In 1994, a number of cellars were adapted to

suit hibernating bats, after which numbers increased to between 7 and 14 individuals annually. Since 1999, Natterer's bat (*Myotis nattereri*) has also been found annually. Currently, measures are being taken to consolidate the castle ruin and to develop tourism. Since 1993, some of the cellars have been used as a storage facility for equipment during the summer period. The authors will be watching developments closely to assess whether these activities might affect the hibernating bats.

Literatuur

- Buys, J., 1991. Overwinterende vleermuizen in

Noord-Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 80 (6):109-113.

- HEIJLIGERS, H.W.G., 2005. Monitoring vleermuisvoorzieningen Rijksweg 73, deelrapport 2003/2005. Stichting Natuurprojectenbureau 'De Lierelei', Roermond.

- JENNISKENS, J.H., 2005. Huis ter Horst, naar een toekomst voor een ruïne. Uitvoeringsplan Hoofdburcht. Stichting Behoud Cultureel Erfgoed Horst, Horst.

- MUNCKHOF, P. VAN DEN, 2005. Plan van Aanpak. Inventarisatie beschermde planten- en diersoorten ruïne Kasteel Ter Horst (gemeente Horst aan de Maas). Oranjewoud, Oosterhout.